

ПАНЕЛЬ V. «МІСТО ВЕРНАКУЛЯРНЕ»

Частина 1

Модератор: **Роман Любавський** (Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна)

Дискутант: **Наталя Шліхта** (Національний університет «Києво-Могилянська академія»)

Учасники:

Роман Любавський (Харків) «Соціалістичне містечко “Новий Харків”: від архітектурної утопії до мікрорайону»

У роботі здійснено аналіз проекту створення «Нового Харкова» – «соціалістичного містечка» для робітників Харківського тракторного заводу (ХТЗ) на рівні розробки, реалізації та пам'яті про нього. Сьогодні простір «містечка» є серцевиною Індустріального (у 1934–2016 рр. - Орджонікідзевського) району Харкова, розташованого у північно-східній частині міста. Аналізується проєкт «містечка», повсякденні практики його мешканців у 1930-ті, образ району в путівниках по місту в наступні роки, символічні зміни, що відбулись у топоніміці району під час декомунізації. Як відомо, авторами-розробниками проєкту був колектив молодих архітекторів на чолі з П. Альошиним. Проєктувальники намагались реалізувати суспільні ідеали епохи завдяки специфічним архітектурним рішенням. Передбачалося, що всі мешканці містечка будуть робітниками, побут яких буде максимально усупільнено. Для цієї мети у квартирах не було запроєктовано кухонь, що мало забезпечити відвідування закладів громадського харчування. Окремі неприйнятні ідеї (з'єднання будинків коридорами-мостами на рівні другого поверху) були відкинуті на перших стадіях реалізації. Автори путівників по місту протягом другої половини ХХ ст. радили гостям та мешканцям міста відвідати район «соцмістечка». Його опис, хоч і позбавлений пафосу років першої п'ятирічки, втім, маркується як «зразковий», «затишний», «зелений». Позитивний образ району маргіналізується на початку 1990-х років. Із занепадом економіки, розвалом соціальної сфери підприємств робітничі райони та містечка в Україні втрачають метафоричний сенс свого існування. Район ХТЗ не був винятком. Аналіз змін у топоніміці району свідчить, що під час декомунізації його простір був позбавлений згадок про найбільш одіозних радянських політичних діячів (С. Орджонікідзе, С. Косіор та ін.). Більша половина вулиць була названа на честь радянськхй діячів, життя чи діяльність яких безпосередньо

стосуються історії району та/чи Харкова. Нові топонімічні назви відображають історичний контекст виникнення та сутність робітничої околиці.

Євген Захарченко, Варвара Кабаргіна (Харків) «Пам'ять про євреїв у міському просторі»

У фокусі цього дослідження знаходяться об'єкти міського простору, що пов'язані з існуванням єврейської громади Харкова, Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Донецька і зберігають (чи зберігали) пам'ять про своїх мешканців (синагоги, ресторани, театри, навчальні заклади тощо) від середини ХІХ ст. і аж до сучасності. Метою було встановити як функціонує пам'ять про євреїв у міських просторах зазначених міст, які місця пам'яті є актуальними, а які зазнали забуття. За для цього було створено базу даних, що загалом охоплює 97 об'єктів. Результати аналізу дозволяють говорити про те, що пам'ять про євреїв в Одесі, Дніпрі, Запоріжжі та Донецьку представлена у межах різноманітних дискурсів (меморіальному, освітньому, релігійному, дозвіллевому (комерційному), а не лише в межах Голокосту. Натомість пам'ять про євреїв Харкова функціонує здебільшого лише в контексті пам'яті про Голокост та Другу світову війну. Близько третини місць пам'яті у цьому місті, що пов'язані з існуванням єврейської громади, є забутими, фізичні об'єкти в міському просторі змінили свої функції. Проте більше половини об'єктів, що збереглися до нашого часу, мають символічне маркування і вписані до міського ландшафту як єврейські.

Важливе місце в репрезентації пам'яті про євреїв належить символічному аспекту. В результаті дослідження було визначено, що найпоширенішими формами репрезентації пам'яті та символічного маркування простору є: зірка Давида, менора, Тора, мацева та зображення левів-захисників священного єврейського писання. Ці зображення є на меморіалах, пам'ятних дошках, будинках.

Пам'ять про євреїв Харкова, Одеси, Дніпра, Запоріжжя та Донецьку виконує різні функції: комунікативну, освітню, виховну (діяльність мережі загальноосвітніх та приватних навчальних закладів, робота музеїв і громадських установ), меморіальну (встановлення низки меморіальних комплексів та пам'ятних знаків, пов'язаних із подіями Другої світової війни), комеморативну (вшанування днів пам'яті загиблих під час Голокосту) та комерційну (популяризація кошерних ресторанів та кафе, розбудова «Менори»).

Сергій Кушнар'ов (Харків) «Некрополі в міському просторі Харкова у XIX – на початку XX століття»

Міські некрополі протягом XIX – початку XX ст. пройшли шлях від сакральних місць на освяченій церковній землі до територій, які використовуються для господарських та комерційних потреб. Утилітарно-прагматичний підхід, що позначився при плануванні міської забудови наприкінці XVIII ст., сприяв подальшій десакралізації некрополів та зниження їх значущості в міському просторі.

Найбільші харківські кладовища (Усікновенське, Мироносицьке, Каплуновське) виникли на зламі XVIII – XIX ст. в результаті нових підходів до планування міської забудови. Історія їх створення та існування постає яскравим прикладом конструювання символічного простору міста з урахуванням сакральних традицій та соціальної стратифікації, а також особливостей міської топографії.

Протягом досліджуваного періоду некрополі були важливою складовою публічного простору міста, а ритуальні практики демонстрували стійкість традиційних форм комеморацій. Для кладовища, як і для міста, характерні відносна стабільність планування (поділення на квартали, виокремлення госпітальних та військових ділянок), регулярність, впорядкованість. Крім того, особливе місце у плануванні простору некрополів займала ієрархічність – наявність центру і периферії. Ієрархічність у формуванні простору некрополя відображали його соціально-культурні елементи: конфесійні, станові, корпоративні, етнічні. Наповненість кладовищ релігійною символікою робили їх місцями, з якими пов'язувалася релігійна ідентичність населення міста.

Можемо констатувати, що у XIX – на початку XX століття очільники Харкова розглядали простір кладовищ як ресурс оптимізації міського простору. Кладовища, окремі поховання та некрополі не розглядалися представниками влади у контексті історико-культурної спадщини. Виключення становили некрополі для іновірців. Цікавим прикладом є діяльність єврейської громади Харкова, яка намагалася зберегти історичну пам'ять шляхом колективної комеморації. Діяльність громади була спрямована на збереження пам'ятних місць, створених з метою фіксації, зберігання і трансляції колективної пам'яті про актуальні для громади події та особистостей.

Микола Буланий (Дніпро) «Багатоликий Катеринослав: поліетнічна історія міста через екскурсію»

В дослідженні розглянуто основні етапи реалізації ідеї створення екскурсії містом для молоді, яка б демонструвала строкату поліетнічну структуру Дніпра. Важливою віхою у її створенні стала чітка організація екскурсійного маршруту, спрямованого на ознайомлення молодих містян із мультикультурним та поліетнічним середовищем сучасного українського міста. Такий підхід сприяє формуванню культури міжетнічних взаємин на основі толерантності та взаємоповаги різних громад міста. Під час розробки екскурсії було проаналізовано розвиток міста Дніпра із врахуванням діяльності 10 етнічних громад. Їх здобутки, життя та діяльність послідовно розкрито під час відвідування 17 місць екскурсійного маршруту. Завдяки гнучкій системі взаємовідносин між екскурсиводом та аудиторією із врахуванням природних умов та методик анкетування можна констатувати певне підвищення рівня толерантності у екскурсантів, а також виявити кілька місць соціальної напруги. Внаслідок цього було здійснено коригування екскурсії, оновлення матеріалів і редагування певних моментів у змісті екскурсійного матеріалу. Розробка подібних екскурсій в майбутньому сприятиме поширенню інклюзивного уявлення про історію міста, як соціального простору діалогу різних культур.